

## BİBLİYOGRAFYA :

G. Pfanmüller, *Handbuch der Islam-Literatur*, Berlin 1923, s. 77-78, 127, 237, 257, 258, 259, 329; Serkis, *Mu'cem*, II, 1901; Brockelmann, *GAL*, I, 4, 5, 66, 153, 259; Zirikî, *el-A'âm*, VI, 121; J. Fück, *Die arabischen studien in Europa*, Leipzig 1955, s. 325; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, VIII, 164; J. D. Pearson, *Index Islamicus: 1906-1955*, London 1958, s. 92, 97, 567, 750, 776; Sarton, *Introduction*, III, 1014; A. G. Ellis, *Catalogue of Arabic Books in the British Museum*, London 1967, I, 149, 572, 653-654; II, 207; F. Rosenthal, *A History of Muslim Historiography*, Leiden 1968, s. 124, 134, 467, 529; Necib el-Akîkî, *el-Müsteşrihün*, Kahire 1980, II, 315; Bedevî, *Mevsû'atü'l-müsteşrikin*, s. 428-429; W. H. Behn, *Index Islamicus: 1665-1905*, Millersville 1989, s. 2, 12, 169, 190, 222, 243, 516, 517, 665, 745, 760, 795; G. Haloun, "Obituary Notices: Professor M. Th. Houtsma", *JRAS* (1947), s. 136; Frederick de Jong, "Middle Eastern Studies in the Netherlands", *MESA Bulletin*, XX (1986), s. 175; "Houtsma", *TA*, XIX, 358; Adnan Sâdik Erzi, "İbn Bîbî", *İA*, V/2, s. 713, 715, 717; "Houtsma", *Büyük Larousse*, İstanbul 1986, IX, 5400.



CENGİZ KALLEK

## HOY

İran'ın  
Batı Azerbaycan eyaletinde  
bir şehir.

İran'ın kuzeybatısında, çevresi dağlarla kuşatılmış Hoyı Çukuru denilen bir çöküntü havzasında yer alır. Etrafını kuşatan dağlardan dolayı kış soğuklarından korunmuş olan bu alanda Tebriz ve Urmiye şehirlerinin bulunduğu yerlere göre daha ılıman bir iklim hüküm sürer. Şehir, bu iklim tipinin sonucu olarak çevresinde yetişen tahıl, sebze, tütün, kayısı, pamuk gibi ürünlerin canlı bir ticaret merkezidir. Ayrıca Tebriz'den Trabzon'a giden karayolu ile Urmiye gölü kıyılarında Kafkasya'ya ulaşan yolun burada düğümlenmesi Hoy'un ticaret fonksiyonunu olumlu yönde etkilemiştir.

Tarihi İslâm öncesi devirlere kadar inen Hoy şehrine bu ismin verilmesi konusunda çeşitli rivayetler vardır. Bunlar arasında en çok kabul göreni, buraya yerleşen Medler'in bölgedeki tuz madeninden dolayı şehre "tuz" anlamına gelen Hoy adını verdikleri yolundaki rivayettir (Mehdî Âkâsî, s. 6). Eski Arap coğrafyacılarının eserlerinde ise Hoy'un "geniş vadi" anlamına gelen Havr'ın küçültme adı olduğu ve günümüzdeki gibi o dönemde de meyve bahçeleriyle çevrili mâmur bir şehir görünümünü arzettiği kaydedilir. Şehir, Azerbaycan'a yapılan seferler esnasında 20 (641) yılında Utbe b. Ferkad es-Sülemî

tarafından fethedildi. Hulefâ-yî Râşidîn döneminde Hoy Azerbaycan eyaletine bağlı bulunuyordu. Emevî ve Abbâsiler devrinde Azerbaycan'da meydana gelen olaylar burayı da etkiledi. İpek yolu dışında muhtelif şehirlerden gelen yolların kavşağında bulunması sebebiyle şehir o dönemlerde de önemli bir ticaret merkezi ve askerî üs durumundaydı. Nitekim Anadolu'ya gelen Türkler önce buraya uğramış ve burasını üs olarak kullanmışlardı. İlhanlılar zamanında önemi artan ve fizikî yönden gelişen şehir, Akkoyunlu hâkimiyeti döneminde geniş ölçüde Türkmen iskânına sahne oldu. Daha sonra Akkoyunlu Devleti'ne son veren Safevîler'in eline geçti ve Yavuz Sultan Selim ile Şah İsmâil arasındaki savaş da buranın 70 mil kuzeybatısındaki Çaldıran ovasında cereyan etti. Hoy bundan sonra uzunca bir süre Osmanlı - İran mücadelesinden etkilendi ve Osmanlı ordularının geçit yeri haline geldi. Kanûnî Sultan Süleyman'ın İran seferleri sırasında ele geçirildiyse de bu hâkimiyet kalıcı olmadı. 1578-1590 Osmanlı-Safevî savaşlarının başlarında Rumlu Mahmud Bey'in idaresindeki Hoy yeniden Osmanlı hâkimiyeti altına girdi. Tebriz'e bağlı bir sancak merkezi haline getirilerek yönetimin zaptında yararlılıkları görülen Şahkuluoğulları'na verildi; 1585'te bu sancağın beyi Şahkuluoğulları'ndan Alâeddin Bey idi. Ayrıca merkezden tayin edilen bir kadının bulunduğu Hoy'da Ferhad Paşa tarafından bir kale yaptırılmıştı. Evliya Çelebi'ye göre dörtgen biçiminde yapılan bu kalenin biri güneyde Tebriz'e, diğeri doğuda Merend yönüne açılan iki kapısı ve içinde yüz evle birlikte bir camisi vardı (*Seyahatnâme*, II, 277). 1603'te Şah I. Abbas'ın eline geçen Hoy, Nasuh Paşa antlaşması ile (1612) İran'a terkedildi ve IV. Murad dönemine kadar Safevîler'in elinde kaldı. IV. Murad 1635'te çıktığı Revan Seferi sırasında buraya girdi ve üç gün kaldığı şehri tahrip ettirdi. Bu tahribattan on yıl sonra 1645'te buradan geçen Evliya Çelebi şehrin yavaş yavaş onarılmaya çalışıldığını yazar. Ona göre bu sıralarda kale dışındaki kesimde 7000 hâne, yetmiş cami ve mescid, iki hamam, 1000 dükkân bulunuyordu. Şehrin etrafı bağ ve bostanlarla çevriliydi. İran'a bağlı bir sultanlık (hanlık) olup 1000 askerî, kadısı, müftüsü, daruga, mihamdar, korucu ve kelenter gibi idarecileri vardı. Halkının çoğu Şâfiî mezhebine mensuptu.

III. Ahmed döneminde Hoy tekrar Osmanlı hâkimiyeti altına girdi (1724) ve on

beş yıl kadar Osmanlılar'ın yönetiminde kaldıktan sonra 1739'da tekrar İranlılar'ın eline geçti. XIX. yüzyılın başında Rus istilâsına karşı, Feth Ali Şah'ın emriyle o sırada İran'a gönderilen Fransız askerî heyeti başkanı olan General Gardane şehrin çevresini bugün de izleri bulunan bir toprak surla çevirtti. Şehir 1827'de Ruslar'ın saldırısına uğradı. 1828'de Türkmençay Antlaşması ile 3000 kadar Rus'un Hoy'da kalmasına izin verildiyse de tazminat meselesi halledilince bu birlik şehirden çıkarıldı. İran'ı nüfuz bölgelerine ayıran 1907 Rus-İngiliz Antlaşması sonucunda Hoy Ruslar'ın nüfuz alanına dahil edildi. Ruslar I. Dünya Savaşı'nda burayı işgal ettirirse de 1917 Rus ihtilâli üzerine şehri boşalttılar. Bu süre içinde 70 kilometrelik bir demir yolu ile Hoy Culfa'ya bağlandı.

1842'de meydana gelen depremde tahribata uğrayan şehirde bugüne ulaşabilen eski eserler arasında Mescid-i Han (1208/1793-94), Menâr-i Şems ve Mescid-i Muttalib Han sayılabilir. Hoyî (Hûyî, Hûî) nisbesini taşıyan çok sayıda fakih, muhaddis, kadı, şair ve edebiyatçı bulunmaktadır (Mehdî Âkâsî, s. 462-568). İktisadî ve ticarî canlılığını bugün de sürdüren Hoy'un nüfusu 1991 yılına ait verilere göre 267.796 idi; nüfusun bir kısmı Sünnî, bir kısmı da Şii'dir.

## BİBLİYOGRAFYA :

Belâzürî, *Fütûh* (Fayda), s. 477; İbnü'l-Fakîh, *Muhtaşaru Kitâbi'l-Büldân* (nşr. M. J. de Goeje), Leiden 1886, s. 285 vd.; Ya'kübî, *Kitâbü'l-Büldân*, tür.yer.; İstahrî, *Mesâlik* (trc. Anonim, nşr. İrc Efşâr), Tahran 1367 hş., s. 161; İbn Havkal, *Şüretü'l-arz* (nşr. M. J. de Goeje), Leiden 1873, s. 253 vd.; Makdisî, *Ahşenü'l-tekâsîm* (trc. Ali Nakî el-Münzevî), Tahran 1361 hş., II, 55, 73, 562, 569; Seyyûlu İbrâhîm, *Târih*, II, 475; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, II, 277-278; Mes'ûd Keyhân, *Coğrafyâ-yı Mufaşşal-ı İrân*, Tahran 1311 hş., II, 53, 117, 141, 152, 154; III, 43, 156 vd., 288, 297, 435-439, 477, 486 vd.; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/1, s. 66; IV/1, s. 179, 201; Danişmend, *Kronoloji*, III, 226, 254, 366; Mehdi Âkâsî, *Târih-i Hoy*, Tebriz 1350 hş.; *Ferheng-i Fârsî*, V, 490; M. Fahrettin Kırzioğlu, *Osmanlıların Kafkas-Elleri'ni Fethi: 1451-1590*, Ankara 1976, bk. İndeks; İrc Efşâr, *Nigâhî be Âzerbâycân-ı Ğarbî*, Tahran 1369, I-II, bk. İndeks; Abdülhüseyn-i Saîdiyân, *Serzemîn u Merdüm-i İrân*, Tahran 1369, s. 364; Bekir Kütükoğlu, *Osmanlı-İran Siyasî Münasebetleri: 1578-1612*, İstanbul 1993, s. 43-44, 242, 273; *Kâmûsü'l-â'lâm*, III, 2070; "Hoy", *DMFİ*, I, 928; Dihhudâ, *Luğatnâme*, XII, 954; Mirza Bala, "Hoy", *İA*, V/1, s. 571-573; R. M. Savory, "Khōi", *EI²* (İng.), V, 28-29.



TAHSİN YAZICI